

УДК 378.22:1
DOI: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-6

І.В. ОЛІЙНИК,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ АСПІРАНТУРИ

Сучасні аксіологічні основи освітньої системи відрізняє орієнтація на формування компетентності майбутнього фахівця як результату його здатності й готовності продуктивно вирішувати професійні ситуації, здійснювати дослідницьку діяльність.

Статтю присвячено ключовій проблемі сучасної підготовки майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури, оскільки перехід на нові освітні стандарти значно підвищив актуальність питання формування дослідницької компетентності, що передбачає готовність педагога до науково-дослідницького пошуку, планування та ефективної організації освітнього середовища, до досягнення прогнозованого результату.

На основі вивчення науково-педагогічної літератури визначено понятійне ядро методологічних підходів формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

З метою формування цілісного уявлення про сутність дослідницької компетентності, її структурно-змістові характеристики, а також про закономірності її розвитку у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури, було систематизовано фундаментальні методологічні підходи до її дослідження, а саме: компетентнісний, акмеологічний, системний, кластерний, особистісно орієнтований, технологічний, аксіологічний, діяльнісний, практиологічний, фасилітативний, партисипативний, синергетичний, метапредметний, герменевтичний, проєктний.

Названі підходи є провідними та оптимальними з огляду на розробку нових стандартів та особливостей освітньої парадигми, що забезпечують ефективність та результативність формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності.

На основі аналізу передового досвіду зроблено висновок про те, що на сьогодні в науково-практичній літературі відсутнє єдине бачення принципів комбінування методологічних підходів у вирішенні питання формування дослідницької компетентності.

Беручи за основу принцип змістових домінант, у даній науковій розвідці наведено досвід компонування підходів у вирішенні питання формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності.

Ключові слова: професійна підготовка, аспірантура, майбутні доктори філософії, дослідницька компетентність, методологічні підходи.

Постановка проблеми. Трансформації, що відбуваються в освітніх інституціях, потребують перегляду стратегії підготовки в аспірантурі, яка є головною ланкою формування професіоналізму, педагогічного мислення та світоглядної позиції майбутніх докторів філософії.

Зазначене вище детермінує головне завдання підготовки наукових кадрів в умовах аспірантури. У контексті перетворень, що відбуваються, актуалізується пошук оптимальних методологічних підходів, що забезпечать ефективність та результативність формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям нашого дослідження стали наукові розвідки, присвячені методології педагогічної науки, яку досліджували В. Лозова [В.І. Лозова, 2012], Є. Хриков [Є.М. Хриков, 2018], Е. Юдін [Э.Г. Юдин, 1978] та ін. Питанню підготовки здобувачів вищої освіти до дослідницької діяльності присвячено чимало наукових праць, зокрема Л. Бондаренко [Л.І. Бондаренко, 2013], М. Князян [М.О. Князян, 2007], В. Меньяло [В.І. Меньяло, 2020], Л. Сущенко [Л.О. Сущенко, 2014] та ін.

Окремі питання підготовки майбутніх докторів філософії за різними напрямками спеціалізації стали предметом дослідження С. Вітвицької [С. Вітвицька, 2019], О. Дубасенюк [О. Дубасенюк, 2019], Н. Сидорчук [Н.Г. Сидорчук, 2017], Я. Топольник [Я.В. Топольник, 2019] та ін. Окреслені методологічні підходи учені визначають як аксіоматичну базу й наукову платформу вивчення процесу формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Варто констатувати наявність достатньо вагомого внеску згаданих учених у розробку досліджуваної проблеми, однак питання методологічних підходів формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах сьогодення набуває особливої пріоритетності й вагомого значення, тому потребує подальшого вивчення.

Крім того, аналіз наукової літератури засвідчив відсутність системного вивчення порушеної в статті проблеми, оскільки вона не була предметом окремих наукових пошуків.

Мета статті – обґрунтування методологічних підходів до проблеми формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності в умовах аспірантури.

Виклад основного матеріалу. Ідея інтеграції методологічних підходів видається особливо важливою з огляду на умови поліметодології у вирішенні актуальних питань, оскільки інтеграція дозволяє використовувати різні методологічні підходи щодо дослідження проблеми формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності, в межах якої видається можливим систематизувати й синтезувати множинність різних складових її компонентів, що, своєю чергою, дозволить більш глибоко дослідити даний конструкт та визначити ефективні шляхи його розвитку.

Досліджуючи структуру методології, Е. Юдін визначає, що вона складається з ієрархічно підпорядкованих і водночас відносно автономних рівнів наукового знання: філософського, загальнонаукового, конкретно-наукового та технологічного, сутність і зміст яких розкривається через наукові підходи. При цьому змістовою основою кожного з них є провідна ідея, її науково-теоретичне обґрунтування (концепція), система принципів та спеціальний понятійно-категоріальний апарат [Э.Г. Юдин, 1978].

Перш ніж визначити фундаментальні підходи, покладені в основу формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії, вважаємо за доцільне визначити сутність ключового конструкту. Розуміння дефініції «підхід» є багатограним, про що свідчать наявні наукові розвідки щодо тлумачення даного поняття. Поняття «підхід» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [В.Т. Бусел, 2001].

Дослідники В. Галузинський та М. Євтух розглядають підхід як «сукупність організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних і педагогічно-методичних впливів на суб'єкта, які забезпечують його успішне навчання, виховання й розвиток [В.М. Галузинский, М.Б. Евтух, 1995, с. 121].

Результати теоретичного аналізу свідчать про те, що в основу комбінації підходів має бути покладено принцип виділення змістових домінант, які підкреслюють вибір стратегії, тактики, професійної діяльності у вирішенні поставлених завдань, а саме інтеграція і цілісність. Інтегративно-цілісне розуміння дозволило визначити комплекс підходів у межах означеної проблеми: компетентнісного, акмеологічного, системного, кластерного, особистісно орієнтованого, технологічного аксіологічного, діяльнісного, практиологічного, фасилітативного, партисипативного, синергетичного, метапредметного, герменевтичного, проєктного.

Вирішення завдання переходу від засвоєння знань в умовах аспірантури і формування відповідних компетенцій до рівня саморозвитку, самопроєктування в сфері дослідницької діяльності пов'язане з положеннями *компетентнісного підходу* в освіті (О. Акулова,

В. Байденко, Н. Бібік, Н. Волкова, М. Жукова, І. Зимня, О. Локшина, І. Луценко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторської, С. Шишов та ін.).

Соціальні очікування у сфері багаторівневої вищої освіти потребують більш високих показників її якості за рахунок орієнтації на основи компетентнісного підходу, індивідуалізації освітніх маршрутів, диверсифікації освітніх стратегій [Volkova, Tarnopolsky, Olyinik, 2019].

Процесуальні основи компетентнісно орієнтованої підготовки майбутніх докторів філософії забезпечують стійкість внутрішніх мотивів до впровадження дослідницької діяльності, опору на самостійність та відповідальність за результати власної діяльності; практичну спрямованість освітнього процесу.

Дослідники О. Пометун та О. Овчарук надали доволі ґрунтовне висвітлення основних позицій компетентнісного підходу й визначили цей конструкт як спрямованість освітнього процесу на формування ключових і предметних компетентностей особистості, результатом якого має стати формування загальної компетентності як сукупності ключових компетентностей, інтегрованої характеристики особистості [О.І. Пометун, О.В. Овчарук, 2004, с. 66].

Як зазначає Р. Пріма, компетентність характеризує ступінь включення майбутнього фахівця в активну діяльність, здатність ефективно розв'язувати конкретну ситуацію, мобілізувати при цьому знання, вміння, досвід, поведінкові патерни та цінності. Тобто, характеризуючи компетентність, на перший план виходить категорія «здатності до дії» як уміння використовувати знання в практичній діяльності [Р.М. Пріма, 2010, с. 457].

Погоджуємося з твердженням С. Гончаренка, що «основою професійної компетентності фахівця в ціннісно-смысловому контексті фундаменталізації навчання в сучасній вищій школі є його методологічна, креативна, інтелектуальна й інформаційна культура, а також стійка ціннісна орієнтація на творчу самореалізацію в моделюванні дидактичної системи й умов її реалізації в реальній освітній практиці» [С.У. Гончаренко, 2008, с. 5].

Взаємозв'язок базових конструктів компетентнісного підходу в процесі формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії можна простежити у такій послідовності: визначення змісту дослідницької компетентності та вимог до рівня її сформованості, уточнення понятійного апарату, створення структурно-функціональної моделі та характеристика технології її реалізації.

Отже, логіка нашого дослідження передбачає, що компетентнісний підхід виступає в ролі основи побудови змісту освітнього процесу в умовах аспірантури, в який будуть включені компетентності, що інтегрують сукупність взаємопов'язаних змістових орієнтацій, умінь і знань для продуктивного вирішення особистісно значущих завдань у певних видах діяльності.

Акмеологічний підхід (А. Деркач, О. Дубасенюк, С. Кузікова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Реан, Л. Рибалко та ін.) є важливим підґрунтям для розуміння механізмів формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії, оскільки орієнтований на міждисциплінарну сферу знань в системі людинознавчих наук – акмеологію, яка досліджує закономірності розвитку й саморозвитку особистості та її творчої готовності до реалізації професійної діяльності.

Акмеологічне значення дослідницької компетентності полягає в тому, що здатність до даної діяльності дозволяє сформувати власну стратегію, принципи, методи, сприяє постійному саморозвитку та формуванню мотивації до дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність – акмеологічний феномен, що сприяє досягненню найвищих результатів у професійній діяльності.

Підтримуємо думку В. Фрицюк, що акмеологія всебічно висвітлює процес розвитку людини протягом усього її життя і особливо на ступені дорослості, виявляє об'єктивні та суб'єктивні умови, які, діючи у взаємозв'язку, дозволяють людині оптимально реалізуватися як різнобічній соціально активній особистості та висококласному професіоналу [В.А. Фрицюк, 2017]. У контексті нашого дослідження професіоналізм пов'язуємо з високим рівнем сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців.

Далі розглянемо *системний* підхід (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, В. Шадріков та В. Беспалько, Е. Юдін, С. Гончаренко, З. Слєпкань та ін.) до дослідження процесу формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії, що відповідає загальнонауковому рівню методології.

Система (*від грець. systema – ціле, складене з частин; поєднання*) – це безліч елементів, які перебувають у взаємостосунках і зв'язках один з одним, що утворює певну цілісність, єдність.

Системний підхід розкриває принципи функціонування та розвитку будь-якої освітньої системи. В основі даного підходу – необхідність аналізувати об'єкт без відриву від того середовища, де він функціонує й розвивається, тобто в умовах більш глобальної цілісної системи, елементом якої є даний об'єкт. Такий підхід дозволяє побачити досліджуване явище як дещо цілісне та динамічне. Системний підхід є фундаментальним практично для всіх психолого-педагогічних досліджень і є універсальним дослідницьким інструментом. Саме ця ознака й дозволяє визначити його як універсальну базу в ході вивчення процесу формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

Моделюючи навчальний процес в аспірантурі, послуговуємось системним підходом як інструментом, що дозволяє упорядкувати процес здійснення наукових досліджень, алгоритмізувати процес планування підготовчої, процесуальної (теоретичної та експериментальної) й підсумкової частин роботи, що, своєю чергою, дозволить правильно формулювати мету й завдання роботи, обробляти отримані дані й робити висновки відповідно до результатів дослідження.

Базовими переконаннями, що відображають реалізацію системного підходу в межах вивчення проблем нашого дослідження, є такі: процес формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності в умовах аспірантури є педагогічною підсистемою професійної підготовки, що дозволяє здійснювати його з урахуванням загальнодидактичних принципів; цей процес має відкритий характер, характеризується керованістю, динамічністю, гнучкістю та має потенціал для вдосконалення; дозволяє встановлювати характер взаємостосунків (об'єкт-об'єктних, суб'єкт-суб'єктних, змістово-цільових, змістово-технологічних, змістово-регулювальних) у процесі формування в майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності; ефективність досліджуваного процесу залежить від здійснення системних впливів щодо залучення майбутніх докторів філософії до дослідницької діяльності при створенні спеціальних організаційно-педагогічних умов.

Реалізація системного підходу в процесі формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності має поступальний характер, оскільки передбачає поетапне вирішення таких завдань: вироблення концептуальних положень; створення науково-методичної бази; розробка плану написання дисертації відповідно до умов навчання в аспірантурі; забезпечення майбутніх докторів філософії науковим керівництвом; включення їх в науково-дослідницьку діяльність з урахуванням рівня підготовки та досвіду наукової діяльності.

Далі розглянемо *кластерний підхід* (О. Богма, Л. Ганущак, Г. Семенов, С. Соколенко, Т. Пуліната та ін.). Поняття «кластер» дуже часто використовується разом із прикметником «інноваційний», що підтверджує тезу про те, що кластери і кластерний підхід характерні передусім для інноваційної освіти, а освітні кластери є однією з форм організації інноваційного навчання. Кластерна форма організації забезпечує створення сукупного інноваційного продукту і підготовку висококваліфікованих фахівців, які володіють необхідними професійними компетенціями [Н.В. Любченко, 2016, с. 75].

В аспекті формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності кластерний підхід дозволяє модифікувати освітню траєкторію, наповнення змісту навчального процесу, забезпечує професійне становлення та розвиток дослідницької складової за рахунок інтеграції змісту освіти та здійснення дослідницько-пошукової діяльності.

Особистісно орієнтований підхід (І. Бех, В. Беліков, Є. Бондаревська, В. Бочарова, Г. Назаренко, С. Подмазін, О. Савченко, В. Шадриков, І. Якиманська та ін.) передбачає, що особистісний розвиток майбутніх докторів філософії є головною метою освітнього процесу в умовах аспірантури, а аспірант – суб'єктом науково-пізнавальної діяльності.

Навчальний процес в умовах аспірантури постає не просто як трансляція теоретичних знань, а як формування професійно значущих якостей особистості майбутніх фахівців. Згідно з концепцією особистісно орієнтованого підходу, становлення професійного досвіду забезпечується проектуванням таких ситуацій особистісного розвитку, в яких постає можливість вільного вияву особистісних якостей, пошукової активності, що, своєю чергою, спри-

яє формуванню дослідницької компетентності. У межах даного підходу цілі, зміст, форми, методи навчання, контроль результатів та інші дидактичні елементи розглядаються з точки зору здібностей, особливостей та наукових інтересів майбутніх докторів філософії, надаючи їм можливість для руху індивідуальною освітньою траєкторією.

Наступним важливим підходом у межах нашого дослідження є *технологічний* (А. Алексюк, Б. Блум, В. Беспалько, В. Бондар, Р. Вайнола, Т. Гілберт, І. Зверева, Т. Ільїна, А. Капська, О. Карпенко, П. Мітчелл, Р. Мейджер, І. Підласий, Г. Селевко та ін.).

Технологічність є однією з ключових характеристик керованого процесу й покликана забезпечити оптимізацію досягнення гарантованого результату, що передбачає детальну регламентацію процесу в цілому, – володіння людиною відповідною дослідницькою компетентністю – як результат пізнавальної діяльності особистості в певній галузі науки; методи, методики дослідження, якими вона повинна послуговуватися під час дослідницької діяльності. З позиції технологічного підходу дослідницька діяльність розглядається як процес або послідовність педагогічних процедур, операцій, прийомів, що в сукупності становлять цілісну систему, реалізація якої призводить до досягнення поставленої мети – отримання запроєктованого продукту, що відповідає стандартам високої якості. Пріоритет технологічного підходу в процесі формування дослідницької компетентності полягає в забезпеченні формалізації, алгоритмічності, системності, коректування, відтворення, переносу в нові умови тощо. Преференція зазначеного підходу в межах формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності детермінується його порівнянням з показниками сучасного науково-технічного прогресу та загальною інтелектуальною культурою.

Не менш важливим у контексті нашої наукової розвідки видається *аксіологічний підхід* (С. Анісімов, І. Бех, О. Вишневський, М. Євтух, І. Зязюн, І. Огієнко, В. Огнев'юк, Р. Пріма, Ю. Соловйов, В. Сластьонін, Н. Ткачов, Г. Шевченко, Т. Шутько, О. Яцишина та ін.).

Зазначений підхід до вивчення проблеми формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії передбачає урахування вектора особистісного та професійного саморозвитку суб'єктів, спрямованість на особистісний потенціал інтереси та потреби здобувачів. Дотримання вимог аксіологічного підходу дозволяє створити умови для формування у майбутніх докторів філософії потреби в самореалізації у науковій сфері, мотивації до пошукової діяльності та формування дослідницької компетентності як цінної професійної та наукової якості. Це дозволить аспіранту вдумливо і виважено проходити всі етапи дослідницької діяльності: від задуму до вирішення завдань, створення конкретного дослідницького проекту, виявленню його практичної цінності за рахунок високої мотиваційної спрямованості на засвоєння досвіду дослідницької діяльності й подальшого впровадження результатів дослідження.

Формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії передбачає урахування положень і *діяльнісного підходу* (Г. Атанов, І. Бех, Н. Гузій, В. Кремень, О. Леонтьєв, І. Лернер, І. Підласий, М. Скаткін, Т. Савустьяненко, І. Якиманська та ін.) з метою побудови ефективного процесу зазначеної діяльності.

Згідно з обґрунтуванням І. Зязюна, діяльнісний підхід перебудовує процесуально-технологічну сторону педагогічного процесу в такий спосіб, щоб його суб'єкти оволоділи діяльністю в її цілісному уявленні [І.А. Зязюн, 2011].

Діяльнісні основи формування дослідницької компетентності дозволяють орієнтувати цей процес на проектування різних видів дослідницької діяльності, створення умов для формування досвіду пошукової активності, реалізації відповідних компетенцій. Для нас такий підхід виявився важливим з позиції організації навчального процесу майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури, який закладає основи формування його готовності до дослідницької діяльності.

У контексті нашого дослідження ключовими виявилися такі категорії діяльнісного підходу, як діяльність (зокрема дослідницька), суб'єкт діяльності (носії предметно-практичної активності та пізнання), мотивація (у нашому випадку до здійснення дослідницької діяльності), мета (усвідомлений образ майбутнього результату, на досягнення якого спрямована дія особистості).

Із цієї точки зору, діяльність майбутніх докторів філософії щодо засвоєння предметних знань в умовах аспірантури є процесом дослідження об'єктів, в ході якого формується

ся мислення як механізм засвоєння знань, умінь, а також нові форми діяльності, що включають мисленнєві операції. Крім того, в ході навчання в аспірантурі важливим постає самостійне проектування аспірантами орієнтовної основи дослідницької діяльності, що містить: мотиваційно-цільовий компонент; знання про предмет і діяльність, що генерує ці знання; програму майбутньої творчої діяльності; корекцію та контроль за виконанням реалізації програми.

Доцільним для нашого дослідження є *праксеологічний підхід*, на вивчення змісту якого у педагогічній діяльності спрямували свої наукові пошуки Т. Бодрова, І. Колеснікова, А. Ліненко, В. Савицька, Т. Садова, О. Титова та ін.; а особливості використання потенціалу праксеології в процесі дослідницької діяльності здобувачів – В. Федотова.

Термін «праксеологія» походить від грецького слова «praxis» – дія, практика і в перекладі означає «знання про дії». Головними характеристиками праксеології є «ефективність», «оптимальність» і «раціональність». Її тезаурус становлять також поняття «мета», «план», «засіб», «метод», «результат», «якість діяльності», «дієвість», «продуктивність».

Для реалізації вимоги розгляду знань і практики в цілісній єдності, зумовленій змістовим характером засвоєваної діяльності, необхідно слідувати праксеологічній спрямованості навчання, що передбачає активне поєднання освітньої та дослідницької діяльності, ініціює внутрішнє духовне формування, а також проектно-конструктивний підхід до побудови теоретичної свідомості. Праксеологічний підхід передбачає організацію успішного процесу формування дослідницької компетентності за рахунок грамотного відбору засобів, прийомів та методів, які забезпечать результативність даної діяльності, активізують творчий підхід, сприятимуть формуванню у майбутніх докторів філософії раціональної системи внутрішніх мотивів до активної творчої діяльності, яка характеризується раціональністю, усвідомленістю, практичністю, спрямованістю на самопізнання.

Психолого-педагогічні, технологічні основи підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницької діяльності мають спиратися на *фасилітативний підхід* (В. Кремень, Л. Петровська, К. Роджерс, Т. Сорочан та ін.), який спрямовує формувальний процес на розкриття індивідуальності особистості, свідоме, активне, особистісне ставлення до дослідницької діяльності, суб'єктивність, цілеспрямованість, умотивованість у цій сфері.

Реалізація фасилітативного підходу передбачає пріоритет саморозвитку суб'єктів освітнього процесу, опору на ресурсний потенціал, спрямованості на самоактуалізацію, диверсифікації шляхів розвитку, особистісно орієнтованої підготовки.

Т. Гура тлумачить фасилітацію як якісно прогресивний метод, який відповідає сучасним запитам педагогічної практики. Дослідниця стверджує, що саме педагогічна фасилітація допомагає подолати традиційне закріплення за студентами виконавської функції у навчальній діяльності внаслідок здійснення переходу від «формування фахівця функціонера до підготовки активного, здатного до самостійного аналізу і прийняття нестандартних рішень професіонала-лідера» [Т.В. Гура, 2014].

Учені Н. Волкова та Г. Степанова дотримуються поглядів на педагогічну фасилітацію як на метод, що передбачає створення такої взаємодії, коли актуалізується індивідуальний досвід учасників, відбувається взаємотрансляція індивідуальних контекстів у розумінні навчальної інформації, виникає необхідність і можливість оперативного та індивідуально мотивованого застосування оновленого досвіду, тобто становлення суб'єктності як стильової характеристики навчальної діяльності [Н.П. Волкова, А.А. Степанова, 2018, с. 201].

Побудова моделі процесу формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності з подальшою її реалізацією можлива лише за умови забезпечення діалогу між суб'єктами освітнього процесу в умовах аспірантури, що актуалізує необхідність застосування *партисипативного підходу*. Різні теоретичні й практичні аспекти феномена «партисипація» досліджено в наукових доробках Ш. Арнштайн, Дж. Гавента, К. Вальдеррама, Д. Віллокса, Р. Голлоба, Л. Леві-Брюля, А. Річардсона, В. Штанге, Р. Харта та інших дослідників. Даний підхід забезпечує орієнтацію всіх учасників освітнього процесу на взаємодію, генерування та впровадження спільного вирішення проблем реалізації інтерактивного навчання та формування дослідницької компетентності, що, своєю чергу, дозволяє забезпечити ефективну організацію розвитку дослідницьких здібностей з урахуванням принципів рефлексивного управління.

Послугування партисипативністю в процесі формування в майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності сприяє включенню всіх суб'єктів в розробку концепції програми підготовки, роботи в педагогічних майстернях, професійних об'єднаннях, розробку методичних рекомендацій з написання дисертаційного дослідження тощо.

Синергетичний підхід (О. Князева, С. Курдюмов І. Пригожин, Г. Хакен та ін.) полягає у виявленні можливостей поєднання, кооперування елементів систем з метою виявлення фундаментальної ролі самоорганізації в нелінійних динамічних системах.

Ключовим у синергетичному підході є поняття «синергетика», яке визначається як наука про взаємодію в системах різної природи, що охоплює теорію самоорганізації складних систем і міждисциплінарний підхід на основі співробітництва фахівців різних галузей [В.Г. Кремень, 2008, с. 499].

Конструктивною у контексті формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії нам видається думка В. Крижка, який, підтримуючи розроблену В. Сластьоніним теоретичну модель формування особистості на основі синергетики, акцентує, що «синергетика дозволяє методологічно підсилити модель формування особистості, відійти від маніпулятивної поведінки, сприяє свободі самовираження та самореалізації особистості в освітньому середовищі» [В. Крижка, 2005, с. 217].

Метапредметний підхід (В. Андрієвська, Т. Баріш, Г. Васьківська, С. Трубачова та ін.) спирається на ряд концептів. Метазнання В. Іщенко розглядає як розуміння того, яким чином влаштоване знання, чи має воно якусь будову, структуру. Метаспособи – це методи, за допомогою яких людина відкриває нові способи виконання завдань, зазвичай, нестандартні й креативні. Метапредметні вміння – це універсальні вміння, що впливають на саморозвиток і самовдосконалення особистості через свідоме й активне опанування нового соціального або освітнього досвіду [В. Іщенко, 2017, с. 217].

М. Чумак зазначає, що сутність метапредметного підходу полягає в необхідності створення для суб'єктів пізнання таких оптимальних умов, за яких вони б навчилися самостійно «відкривати світ» нового й непізанованого [М. Чумак, 2021, с. 215]. Уведення метапредметного підходу в освітній процес – головний інструмент забезпечення його відповідності новим вимогам, викликам та потребам ХХІ ст., що характеризується виникненням проблем, вирішення яких передбачає міждисциплінарну взаємодію.

Метапредметний підхід уможливорює формування в майбутніх докторів філософії не лише системи знань, але й засвоєння універсальних способів дій, компетенції, необхідних для здійснення професійної та науково-дослідницької діяльності. З-поміж них уміння визначати професійні та дослідницькі орієнтири, сприяти формуванню метапредметних (ключових) компетенцій, необхідних для успішної реалізації дослідницької складової дисертаційної праці.

З огляду на специфіку нашого дослідження вважаємо за доцільне розглянути *герменевтичний підхід* (М. Дрентен, А. Єрмоленко, В. Кебуладзе, І. Кічева, Б. Треанон, Д. Утслер, Н. Філяніна та ін.). Опора на розуміння, як головного концепту герменевтичного підходу, допомагає переборювати психологічні бар'єри перед новизною ситуації, обсягом роботи, стереотипами традиційних уявлень, продемонструвати оригінальність суджень, самостійність думки, здатність приймати нестандартні рішення. Розуміння дозволяє майбутнім докторам філософії вдосконалюватися в професійній майстерності і, зокрема, у виробленні креативної позиції [Л.М. Лосєва, 2003].

На наш погляд, використання методології педагогічної герменевтики в практиці формування дослідницької компетентності актуалізується необхідністю поєднання гносеологічного (пізнавального) та онтологічного (буттєвого) аспектів розуміння наукового тексту, синтезу раціонального пояснення та інтуїтивного розуміння; поєднання проективної та рефлексивної складових процесу смислотворчості під час опрацювання першоджерел і створення наукової продукції.

Дослідницька діяльність передбачає дотримання ідей педагогічної герменевтики у процесі роботи над педагогічним дослідженням, оскільки створює умови для формування в майбутніх докторів філософії здатності й готовності до розуміння, тлумачення, пояснення та інтерпретації всіх видів наукових текстів, що пов'язана з отриманням первинної інформації для попереднього ознайомлення з досліджуваним явищем чи об'єктом, пошуку тео-

ретичного обґрунтування вирішення дослідницької проблеми; теоретичний аналіз та огляд концептуальних положень. Крім того, у дослідницькій практиці постає необхідність послугування системою методів теоретичного та емпіричного дослідження, які, з позиції філософії, є герменевтичними принципами.

Герменевтичний підхід є важливим з огляду на формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності, оскільки під час навчання в аспірантури вони мають оволодіти науковими знаннями, що включають: зміст науки (термінологічний апарат, наукові категорії, факти, поняття); методологію (методи дослідження); сформовану процесуальну мотивацію до дослідницької діяльності; володіння мистецтвом інтерпретації та розуміння наукових текстів.

У ракурсі нашого дослідження варто розглянути й *проектний підхід* (С. Гончаренко, Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, О. Дем'яненко, І. Дичківська, І. Єрмаков, О. Паламарчук, Є. Полат, Л. Пироженко, С. Сисоєва, Г. Токмань, О. Тряпичина, А. Хуторської).

У процесі формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії проектування є особливим видом інтелектуальної діяльності, вияву креативності, результатом якої є орієнтування на перспективну мету, практично спрямоване наукове дослідження.

Проектування освітнього простору в умовах аспірантури базується на побудові пластичної стимульної ситуації, що сприяє актуалізації та сприйнятті тенденцій, настанов, переконань щодо педагогічної діяльності, розвитку креативності, підвищенню мотивації до дослідницької активності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз достатньо широкого спектра наведених підходів зумовлений специфікою нашого дослідження. Формування у майбутніх докторів філософії дослідницької компетентності є складним педагогічним феноменом, що потребує застосування цілого комплексу методологічних підходів, які, на наш погляд, забезпечать отримання різнопланових характеристик досліджуваного явища.

Проведений аналіз дозволяє розглядати сукупність визначених підходів як методологічну основу дослідження проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії та визначити сутність концептуальних основ організації даного процесу.

Переконані, що визначені підходи дозволять створити професійно орієнтоване середовище, подане розгортанням логічної структури освітніх програм, механізмів та способів реалізації освітньої, дослідницької, проектної та творчої діяльності майбутніх докторів філософії в освітньому процесі в умовах аспірантури.

Список використаної літератури

Бондаренко, Л.І. (2013). *Розвиток дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів*. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Вітвицька, С. (2019). Інноваційність у підготовці докторів філософії. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*, 101–104.

Бусел, В.Т. (Ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун».

Волкова, Н.П., Степанова, А.А. (2018). Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача вишу. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1, 228–234.

Галузинский, В.М., Евтух, М.Б. (1995). *Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні*. Київ: ИНТЕЛ.

Гончаренко, С. (2008). Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип. *Шлях освіти*, 2, 2–6.

Гура, Т.В. (2014). Педагогічна фасилітація – механізм розвитку лідерського потенціалу студентів в умовах технічного університету. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*, 3, 32–44.

Дубасенюк, О. (2019). Підготовка докторів філософії у сфері педагогічної освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*, 105–108.

Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер.

Зязюн, І. (2011). Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*, 1, 19–30.

Іщенко, В. (2017). Метапредметний характер аналітичних умінь та навичок майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*, 4 (59), 217–223.

Князян, М.О. (2007). *Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки* (Дис. д-ра пед. наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса.

Крижко, В. (2005). *Антологія аксіологічної парадигми управління освітою*. Київ: Освіта України.

Лозова, В.І. (Ред.). (2012). *Наукові підходи до педагогічних досліджень*. Харків: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф».

Лосева, Н.М. (2003). *Саморозвиток викладача вищої школи*. Донецьк: ДонНУ.

Любченко, Н.В. (2016). Потенціал кластерних механізмів як ресурс управління освітою в умовах децентралізації влади. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Управління та адміністрування»*, 2, 65–81.

Меняйло, В.І. (2020). Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницько-інноваційної діяльності (Дис. д-ра пед. наук). Запорізький національний університет. Запоріжжя.

Пометун, О.І. (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики*, 66–72.

Пріма, Р.М. (2010). *Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти* (Дис. д-ра пед. наук). Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса.

Сидорчук, Н.Г. (2017). Шляхи оновлення підготовки докторів філософії на засадах компетентнісної парадигми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогічні науки»*, 2 (88), 249–253.

Сущенко, Л.О. (2014). *Теоретичні і методичні засади організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах* (Дис. д-ра пед. наук). Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ.

Топольник, Я.В. (2019). *Система інформаційно-комунікаційної підтримки наукових досліджень майбутніх магістрів і докторів філософії в галузі освіти* (Дис. докт. пед. наук). ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ.

Фрицюк, В.А. (2017). Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 6, 160–167.

Хриков, Є.М. (2018). *Методологія педагогічного дослідження*. Харків: ФОП Панов А.М.

Чумак, М. (2021). Метапредметний підхід до організації навчальної діяльності в академічних умовах. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 44, 214–218.

Юдин, Э.Г. (1978). Системный подход и принцип деятельности: меодологические проблемы современной науки. Москва: Наука.

Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olyinik, I.V. (2019). The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 40 (17), 20.

References

Bondarenko, L.I. (2013). *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Development of research competence of future university teachers]. Luhansk, Taras Shevchenko LNU Publ. 56 p. (In Ukrainian).

Busel, V.T. (ed.). (2001). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. [The Comprehensive Dictionary of the Contemporary Ukrainian Language]. Kyiv: Irpin, "Perun" Publ. 1440 p. (In Ukrainian).

Chumak, M. Meta-subject approach to the organization of educational activities under academic conditions. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 2021, vol. 44, pp. 214–218. (In Ukrainian).

Dubaseniuk, O. (2019). *Pidhotovka doktoriv filosofii u sferi pedahohichnoi osvity* [Training of doctors of philosophy in the field of pedagogical education]/ *Innovatsiyni rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeyskyi ta natsionalnyi vymiry zmin* [Innovative development of higher education: global, European and national dimensions of change], pp. 105–108. (In Ukrainian).

Frytsiuk, V.A. *Metodolohichni pidkhody do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho fakhivtsia* [Methodological approaches to the study of the problem of the future specialist's professional self-development]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu* [Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute], 2017, no. 6, pp. 160–167. (In Ukrainian).

Galuzynskiy, V.M. & Evtuh, M.B. (1995) *Osnovy pedahohiky i psykholohii vyshchei shkoly v Ukraini* [Fundamentals of pedagogy and psychology of higher education in Ukraine]. Kyiv, INTEL Publ. 168 p. (In Ukrainian).

Honchapenko, C. *Fundamentalizatsiia osvity yak dydaktychnyi pryntsyp* [Fundamentalization of education as a didactic principle]. *Shliakh osvity* [Path of education], 2008, vol. 2, pp. 2–6. (In Ukrainian).

Hura, T.V. *Pedahohichna fasylytatsiia – mekhanizm rozvytku liderskoho potentsialu studentiv v umovakh tekhnichnoho universytetu* [Pedagogical facilitation – a mechanism for developing the students' leadership potential in terms of technical university]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy: filosofii, psykholohiia, pedahohika, sotsiologiia* [Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology]. 2014, no. 3, pp. 32–44. (In Russian).

Ishchenko, V. Meta-disciplinary nature of analytical skills and abilities of future specialists in document sciences and information activities. *Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv. Series "Pedagogical Science"*, 2017, no. 4 (59), pp. 217–223. (In Ukrainian).

Khrykov, Ye.M. (2018). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv, Panov A. M. Publ., 294 p. (In Ukrainian).

Kniazian, M.A. (2007). *Systema formuvannia samostiino-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi stupenevoi pidhotovky*, Dokt. Diss. [The system of forming of independent-research activity of would-be teachers of foreign languages in the process of degree preparation, Doct. Diss.]. Odesa, 445 p. (In Ukrainian).

Kpemen, V.H. (ed.) (2008). *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of Education]. Kyiv, Yurinkom Intep Publ. 1040 p. (In Ukrainian).

Kpyzhko, B. (2005) *Antolohiia aksiolohichnoi papadyhmy upravlinnia osvitoiu* [An anthology of the axiological paradigm of education management]. Kyiv, Education of Ukraine Publ., 440 p. (In Ukrainian).

Liubchenko, N.V. Potential of the cluster mechanism as a resource of administration of education in terms of authority's decentralization. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Serii: Upravlinnia ta administruvannia* [Bulletin of postgraduate education. Series: Management and administration], 2016, vol. 20, pp. 65–81. (In Ukrainian).

Losieva, N.M. (2003) *Samorozvytok vykladacha vyshchoi shkoly* [Self-development of a university teacher]. Donetsk, DonNU Publ., 336 p. (In Ukrainian).

Lozova, V.I. (ed.). (2012). *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen* [Scientific approaches to pedagogical research]: a monograph. Kharkiv, Virovets A.P. "Apostrophe" Publ., 348 p. (In Ukrainian).

Meniailo, V.I. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh doktoriv filosofii do doslidnytsko-innovatsiinoi diialnosti*, Dokt. Diss. [Theoretical and methodological principles of future Doctors of Philosophy training for research and innovation, Doct. Diss.]. Zaporizhzhia, 756 p. (In Ukrainian).

Pometun, O.I. & Ovcharuk, O.V. (2004). *Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu v ukrainskii osviti* [Discussion of Ukrainian teachers on the introduction of a competent approach in Ukrainian education]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky* [Competency approach in modern education: world experience and Ukraine perspectives: Library of educational policy.]. Kyiv, K.I.C. Publ., pp. 66–72. (In Ukrainian).

Prima, P.M. (2010) *Teopetyko-metodychni zacady formyvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho fakhivtsia pochatkovoї osvity*, Dokt. Diss. [Theoretical and methodological principles of

forming the professional mobility of the future teacher of primary education, Doct. Diss.]. Odesa, 367 p. (In Ukrainian).

Sushchenko L.O. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty maibutnikh pedahohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh*, Doct. Diss. [Theoretical and methodical foundations of the research work organization to future teachers in HEI, Doct. Diss.]. Kyiv, 533 p. (In Ukrainian).

Sydorchuk, N.H. *Shliakhy onovlennia pidhotovky doktoriv filosofii na zasadakh kompetentnisnoi paradyhmy* [Ways to update the training of doctors of philosophy based on the competence paradigm]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky* [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical Sciences]. 2017, vol. (88), pp. 249–253. (In Ukrainian).

Topolnyk, Ya.V. (2019). *Systema informatsiino-komunikatsiinoi pidtrymky naukovykh doslidzhen maibutnikh mahistriv i doktoriv filosofii v haluzi osvity*, Doct. Diss. [System of information and communication support for scientific research of future masters and doctors of philosophy in the education fields, Doct. Diss.]. Sloviansk, 635 p. (In Ukrainian).

Vitvytska, S. (2019). *Innovatsiunist u pidhotovtsi doktoriv filosofii*. [Innovation in the preparation of Ph.D.]. *Innovatsiyni rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeyskyi ta natsionalnyi vymiry zmin* [Innovative development of higher education: global, European and national dimensions of change], pp. 101–104. (In Ukrainian).

Volkova, N.P., Stepanova, A.A. Facilitator as the significant role position of a modern teacher at higher educational establishments. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2018, vol. 1 (15), pp. 228–234. doi: 10.32342/2522-4115-2018-0-15-228-234 (In Ukrainian).

Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olyinik, I.V. The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 2019, no. 40 (17), pp. 20.

Yudin, E.G. (1978). *Sistemnyi podhod i printsip deiatelnosti: metodologicheskie problemy sovremennoi nauki* [Systematic approach and principle of activity: methodological problems of modern science]. Moscow, Nauka Publ., 392 p. (In Russian).

Ziaziun, I. *Pedahohichne naukove doslidzhennia u konteksti tsilisnogo pidkhodu* [Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika* [Comparative professional pedagogy], 2011, no. 1, pp. 19–30. (In Ukrainian).

METHODOLOGICAL APPROACHES TO BUILDING RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY DURING THEIR POSTGRADUATE STUDIES

Oliinyk Iryna V., PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Innovative Technologies in Pedagogy, Psychology and Social Work at Alfred Nobel University (Dnipro, Ukraine)

E-mail: iv_oliynik@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1749-1518

DOI: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-6

Keywords: professional training, postgraduate studies, future Doctors of Philosophy, research competence, methodological approaches.

The professional activity of a specialist in modern society is primarily determined by their ability to make competent information interactions. Definitely, information is one of the main resources for the scientific, technical and socio-economic development of society. It plays an important role in the process of educational space modernization where the formation of the ability to find, analyse and process this information takes on special importance, requiring the development of innovative approaches to the research competence shaping future Ph.Ds. in their postgraduate studies.

The article is aimed at substantiation of methodological approaches to solving the problem of building research competence of future Doctors of Philosophy during postgraduate studies.

The objectives of the paper are to define the meaning of the basic component of the article – “approach”, to analyse the fundamental approaches that provide building research competence of future Doctors of Philosophy as well as to substantiate the expediency of their use.

Complex methods for solving the problems of a scientific paper have been used, including theoretical analysis and synthesis of ideas, results, theoretical statements (explained in scientific literature), generalization and systematization of the results of available investigations of the highlighted issue.

Study results. The modern educational system focuses on building future specialists' competence as a result of their readiness and ability to solve educational problems and carry out research activities.

The present paper is devoted to the problem of training future Doctors of Philosophy during postgraduate studies because the transmission to new educational standards significantly increased the relevance of the problem of building research competence that determines a lecturer's ability to investigate, plan and organize his /her work effectively to achieve the predicted result.

The analysis of scientific and pedagogical studies established the conceptual core of methodological approaches to building future specialist's competence during postgraduate studies.

In order to have the holistic view of research competence, its structure and meaning, as well as the laws of its development in relation to future Doctors of Philosophy, fundamental methodological approaches have been systematized, namely acmeological, systemic, cluster, personality-oriented, technological, axiological, competence-based, praxiological, facilitative, participatory, synergistic, meta-subject, and hermeneutic ones.

Taking into account the development of new standards and the features of educational paradigms that provide the effectiveness of building research competence of future Doctors of Philosophy, the above mentioned complex approaches have been considered as basic and optimal ones.

The analysis of best practices clearly shows that there is no common vision of the principles of combining methodological approaches in solving the issue of building research competence.

The article presents the experience of combining methodological approaches in solving the issue of building research competence based on the principle of mean full dominants.

The author has found out that the use of these approaches will provide the successful process of building research competence of future Doctors of Philosophy, their ability to create fundamental scientific developments focused on the shaping of educational space that will develop and improve the personality qualities of future Doctors of Philosophy for successful self-realization.

Одержано 07.10.2022.